

אף על פי כן - "שלא תהא קלה..."

(תשובה לתגובה)

הרב שלמה ודי"ר ענבל הכט טוענים שתקנות הכתובה לא נועדו לאזן ולייצב את הבית, אלא להיטיב דווקא עם האשה. הם לומדים שחז"ל נותנים לאשה יחס מועדף. לראיה הם מביאים את ההלכה שהאשה יכולה לומר לבעלה "איני ניזונת ואיני עושה". "פתח בכד (=הכתובה עצמה) וסיים בחבית (=מזונות)". תמוה בעיניי איך הם מבקשים ללמוד על דין הכתובה מדיני מזונות. פשוט בש"ס שמטרת הכתובה היא שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, קרי: לבסס ולייצב את הבית!¹ הגמרא אינה אומרת דבר על 'עידנא דריתחא'. הגמרא מנסה ליצור מצב שבו גם ביישוב הדעת, מעשה הגירושין לא יהא קל בעיני האיש. הגמ' לא באה להקשות את מעשה הגירושין על האשה. ניתן להציע סיבות שונות למה, אך נראה שהסיבה העיקרית לדבר היא שהאשה איננה מגרשת את האיש בעל כורחו.²

א. מזונות האשה ומשמעותם

חיוב המזונות הוא חיוב אחר, שאינו חלק מתקנת הכתובה. לדעות שונות הוא מדאורייתא, ואף מי שסובר שהוא תקנה, בוודאי מודה שהוא איננו חלק מתקנת הכתובה.³ האיש מחויב לאשה במזונות והאשה איננה מחויבת לאיש. מדוע? ניתן להציע כמה הצעות, אך כמדומני, ההסבר הפשוט ביותר הוא כי דרכו של האיש לפרנס, ואילו האשה זקוקה לפרנסה.⁴

1. אפשר שיש לכתובה גם מטרות נוספות. יש אומרים שהיא מן התורה. וגם מי שאינו אומר שהיא מן התורה מודה שמלכתחילה היתה הכתובה ניתנת בשעת הנישואין. אך מ"מ תיקן שמעון בן שטח שתהיה הכתובה באחריות על כל נכסיו של הבעל. "השורה התחונה" היא שהכתובה, במתכונת שקבעו אותה חז"ל, היא תקנה שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. גם אם יש לה מטרות נוספות, אפשר ללמוד ממנה על חשיבות יציבותו של הבית בעיני חז"ל, ועל הצורך לתקן תקנות שירתיעו את בני הזוג מפירוקו. אין בדברי חז"ל הרתעה מקבילה לאשה, מפני שהיא אינה מתגרשת בעל כורחו של בעלה. אך נראה שבדור הזה יש מי שרוצה להביא לידי כך שהיא אכן תתגרש בעל כורחו.
2. פשוט וברור שלא היה צריך לשים סכר בפני האשה, שהרי אין בסמכותה לגרש את בעלה בעל כורחו, בעוד שהוא היה יכול ללכת בבוקר לסופר, לכתוב גט לאשתו, להזמין הביתה שני עדים ולגרשה.
3. נכון שבימינו אנו כוללים את שתי התקנות (ועוד רבות נוספות) בשטר אחד, אך קשה ללמוד מכאן ששורשן אחד. מסתבר שלמען הנוחות והפשטות נהגו לכלול את כל החיובים בשטר אחד, ולא לתת ביד האשה מגילות מגילות.
4. כאן יש מקום לשאול: האם זהו פרט טכני או מהותי? האם היום, שרוב ככל הנשים רוכשות השכלה ומסוגלות לפרנס, אמורה להיות התייחסות שונה, או שהתורה קבעה עיקרון מהותי, שתפקיד הפרנסה מוטל על האיש. ואם נקבל את ההנחה הזאת, המסקנה תהיה שעיסוקה של האשה בפרנסה כיום אינו אלא התנדבות. ואמנם כל בית רשאי לעצב את אורחותיו כרצונו, אך מתוך ידיעה ברורה שזוהי נקודת המוצא העקרונית. קשה להשיב תשובה מוכחת וחד משמעית על השאלה הזאת. כל אדם יענה בוודאי על פי השקפתו, ואיש לא יוכל להוכיח את דבריו. אציע כאן הסבר בקווים כלליים, וכל קורא יפתח אותו על פי השקפותיו.

נכון שישנם מקרים שבהם האשה איננה זקוקה לפרנסה, או שתנאי הכלכליים טובים משל האיש, אבל תקנות חז"ל נתקנות על פי הרוב, והמיעוט בטל במיעוטו. לעתים יש שינוי בתקנה במקרה של מיעוט, כגון במקרה שלפנינו, תקנת מזונות. כאן נפסק שבמקום שיש לאשה די פרנסה, יכול בעלה לומר לה "צאי מעשה ידיך למזונותיך" (כתובות ע, ב; שו"ע יו"ד רלה, ב). מכאן שאין ביסוס לטענת הכותבים כאילו רק האשה יכולה לוותר על המזונות ומעשה הידיים, וא"כ בטלה טענתם שהתורה דואגת רק לאשה. התורה דואגת לאשה בדרך כלל, כי בדרך כלל מצבה קשה יותר. ובמקום שבו המצב שונה, בטלה התקנה.

צודקים הכותבים שתקנות חז"ל הן לטובת האשה, אבל הם אינם מתמודדים עם הטענה שמציאות החיים השתנתה. חז"ל תיקנו תקנות לטובת האשה כי מעמדה היה נחות בהרבה יחסית למעמדו של האיש. האם אי אפשר ללמוד מכאן שבדור שבו מעמדו של האיש נחות, גם הוא זקוק להגנה?

ב. לחזק את בדיק הבית

אבל לא זו עיקר טענתי. עיקר טענתי היא שהבית זקוק להגנה ולחיוזוק. והחיוזוק מושג בדרך של יצירת מצב שבו הגירושין לא יהיו רצויים לבני הזוג. הטענה ש"שלא תהא קלה בעיניו להוציאה" משמעותו שלא יגרשנה בהחלטה של רגע, אינה עומדת לא במבחן הלשון ולא במבחן הסוגיות. "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה" היינו שגם מתוך כובד ראש יהיה המחיר כבד בעיניו ולא יוציאנה אלא אם כן באו מים עד נפש.

ידועה ההלכה ש"מה שקנתה אשה קנה בעלה" (נדרים פח, א; קידושין כג, ב - כד, א). האם אין לה יד כלל ואינה ישות כספית? מהראשונים בנדרים (ע"י רמב"ם ורי"ן על אתר) עולה לכאורה שאין לאשה "יד" כלל, וכל מה שברשותה - לבעלה (אבל הוא נכסי מילוג, וכשתצא תיטול אותם).

אולם בגמ' בכתובות נראה שהאיש והאשה הם רשויות ממוניות נפרדות. חז"ל תיקנו לאשה מזונות תחת מעשה ידיה, אבל האשה יכולה לומר "איני ניוזנת ואיני עושה", ואם מעשה ידיה מספיקים לה, יכול גם הבעל (לדעות רבות) לומר לה: "צאי מעשה ידיך למזונותיך". גם זה שמציאתה לבעלה, זוהי תקנה משום איבה. כלומר: אין כאן אמירה מוחלטת שלאשה אין "יד", אלא משום איבה קבעו חכמים שתמסור את המציאה לבעלה.

נראה שמן התורה האיש ואשתו הם שתי ישויות ממוניות נפרדות, ולכל אחד מהם "יד" משלו; וחכמים תיקנו שכיס אחד יהיה לשניהם. דרך הבית היא שאין האשה זורעת וקוצרת, ואין האיש לש ואופה. התפקידים מתחלקים ביניהם. האיש חייב במזונותיה, ולכן תיקנו חז"ל שיקבל את מעשה ידיה. וכן תיקנו שידאג לכל צרכיה, ולכן כל אשר היא מביאה לו הוא. ואולם מה שהביאה מן החוץ, כגון מה שהיה לה לפני שנישאת או מה שנפל לה לא מתוך מה שעשתה ברשותו, כגון ירושה ודמי חבלה - שלה הוא ויוצא עמה, אלא שבינתיים הוא ברשות הבעל והבעל אוכל פירות. ומה שעשתה ברשותו - כיוון שעשתה תחתיו ומכוח פרנסתו - הרי הוא שלו לגמרי, כי בביתו היא. אל ביתו היא באה ומשם היא הולכת אם תלך. ואם הם נפרדים כל אחד מהם נוטל את אשר הביא, ואשר עשו יחד נוטל הוא כי בביתו נעשו. כך ראוי לבית להיות. ואולם אם לא תרצה, יכולה לומר "איני ניוזנת ואיני עושה", ולעשות עם בעלה סדר אחר. מטרת התקנה היא שכיס אחד יהיה לשניהם, ומטבע הדברים: כיסו של הבעל הוא, שבביתו הם יושבים. אך בפועל הם שותפים. סתם אשה היא נושאת ונותנת בתוך הבית. כלומר: חז"ל מציגים צורת חיים קרובה מאוד לנהוג בימינו: המפרנס העקרי הוא הבעל. הכסף נכנס אליו, הוא מנהל את הצד הכלכלי של הבית, והאשה מנהלת את משק הבית עצמו, ונושאת ונותנת.

ואוסיף ואעיר, שהמגמה העולה מתקנות אלה של חז"ל היא להעביר את המסר שהנישואין אינם דבר של מה בכך אלא מסגרת קבועה ויציבה. הכותבים ציטטו בפירוש את הרשב"א שאמר: ומסתברא לי דחד טעמא הוא, דה"נ הכי קאמר: כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, דכיון

שכן אף היא לא סמכה דעתה שיעכבנה אצלו, והוא בעילתו בעילת זנות.

כלומר: לא ראוי לחיות חיים משותפים כאשר בני הזוג אינם רואים במסגרת הנישואין מסגרת קבועה לחיים. הדבר דומה לביאה שלא במסגרת נישואין, כלומר בעילת זנות. ואפשר להוסיף ולהעיר שאחוז האנשים שאינם מצליחים לקיים מערכת יחסים תקינה עם הוריהם, הוא נמוך בהרבה מאחוז האנשים שאינם מצליחים לקיים מערכת יחסים תקינה עם בני זוגם, ומעוניינים לפרק את הבית, וזאת למרות שאת בני זוגם הם בחרו בעצמם בעוד שהוריהם נכפו עליהם שלא ברצונם. מסתבר שאחד הטעמים לכך הוא שאדם יודע שלעולם לא יהיו לו הורים אחרים, בעוד שבן זוג אחר, בהחלט יתכן שיהיה לו. הידיעה וההרגשה שייתכן שיהיה לאשה אי פעם בעל אחר, גורמת לה לקוץ בבעלה או לפחות להתייחס למערכת שלא במלוא הרצינות המחייבת. הבעל האחר האמור כאן הוא לפעמים אדם ידוע, ולפעמים הוא סתם אשליה שנסיד יפה תואר ממתין לה מעבר לאופק. כך או כך, הדבר מפורר את הבית. אולי משום כך בנתה התורה את מוסד הנישואין בדומה למוסד ההורות, כלומר: שהאשה לא תרגיש שאפשרי בעל אחר⁵. מי שלא מקבל את אשתו כדבר מובן וברור כמו את הוריו, מי שאינו רואה את הבית כמסגרת ברורה ומחייבת, הדבר דומה לבעילת זנות. יש מקרים שבהם אכן ראוי שהבית יתפרק, אבל ברוב המקרים ראוי שבני הזוג יחיו בהרגשה שאין אפשרות אחרת. לכן הטיפול במקרים שבהם אכן ראוי שהבית יתפרק צריך להיות היוצא מן הכלל. ואילו הכלל צריך להיות שבתים לא מתפרקים.

ג. נקודות נוספות

בסופו של דבר אינני רואה בדברי הכותבים תשובות מספקות לטענות שהעליתי. אין כאן התייחסות מספקת לטענה שאי אפשר להפריד בין הגט לבין תנאיו, כיוון שברוב המקרים אף צד אינו מעוניין בגט בכל מחיר, והמחיר הוא חלק מהעסקה⁶. אין כאן התייחסות מספקת לטענה שמגמת התורה היא לחזק את הבית ולא להחליש אותו, והסכם קדם נישואין ייצור

5. אפשר שמאז שתוקן חרם דרבנו גרשום, גם הבעל זקוק לחיזוק מעין זה, שכן כעת גם אצל הבעל, החיים עם אשתו סותרים את החלום על נסיכה יפת תואר, וזה עלול להביא אותו לכלל אכזבה מאשתו, מפני שהוא משלה את עצמו שבלעדיה ימצא את אותה נסיכה, או מפני שאשתו איננה מתנהגת כמו הנסיכה הנ"ל, ולכן הוא כועס עליה. ואכן, רבנו גרשום תיקן גם שלא יגרש את האשה בעל כורחה, אולי מהטעם הנ"ל. מ"מ המגמה של התקנות במשך הדורות היא לחזק את הבתים, ולא להחלישם.

6. כמובן, אי אפשר להתעלם מכך שישנם גם מקרים של עיגון ממש, ולהם צריך לתת מענה. בכל הדורות התמודדו חכמים עם סרבני גט; אבל המענה והטיפול במקרים האלה צריך להיות פרטני. הגישה צריכה להיות שהכלל הוא חיזוק הבית, והיוצא מן הכלל הוא המקרים שבהם כופים גט. חכמים כופים גט במקרים רבים, אך מעולם לא התקינו חכמים תקנה גורפת המקלה על גירושין בכל הבתים. כפיית הגט נעשית תמיד באופן פרטני, אחרי שביי"ד דן במקרה לגופו והחליט שבמקרה הנדון יש מקום לגט. ההנחיה לרבים היא לחזק את הבתים, בתים שטוב להם להתפרק, הם הנתפשים כחריגים ומקבלים טפול פרטני. חכמים משתדלים לא לפגוע בכלל העם בגלל בעיות של יחידים. את הבעיות של היחידים פותרים באופן פרטני.

מלכתחילה את ההרגשה שהנישואין הם מסגרת לא כל כך מחייבת. המגמה של חז"ל היא להקשות על הפירוק ולא להקל עליו. אין כאן שום התמודדות עם הטענה, שאין אנו יודעים לאן יוליד ניסיון שכזה, או עם הטענה שהניסיון לחפש את האשם על פי מעשים גדולים ובולטים הוא חיפוש תחת הפנס, שעלול להטעות.⁷

טענת הכותבים שהאשה בזמן חז"ל גרה אצל בעלה מפני שהוא חייב בדירתה אינה עומדת במבחן הש"ס. בגמי' האשה יושבת בבית חמיה, לא בבית בעלה. וחמיה ודאי לא חייב לה דבר. האשה פשוט מצטרפת לשבט של בעלה.⁸ בעניין מקום הילדים טענתי מתבססת על דברי מפרשי השו"ע (אה"ע סי' פב), וכך כותב החלקת מחוקק (ס"ק, ט):

יש לדקדק דמשמע אם האם מוחלת לו המזונות תוכל להחזיק בנה אצלה על כורחו וזה הוא נגד המושכל למה תוכל לכופו והיא אין לה שייכות לבן והוא מצווה עליו בכמה דברים, בפרט ללמדו תורה. ויש ליישב בדוחק כשהבן אינו רוצה להיפרד מאמו יש לאב לומר אין עלי חיוב צדקה לפרנסו כל זמן שאינו שומע לקולי להיות אצלי ללמדו תורה ושאר דברים.

ועל כך מוסיף הבית שמואל (ס"ק ח):

אם היא גרושה ואביו חי, אז יש חילוק, אם הוא יותר משש אין מניחים אותו אצל אמו. הכותבים לא התמודדו עם מקורות אלו. גם הרא"ש בתשובה (כלל פב סי' ב) אומר שאין הדעת סובלת שנכוף את האב להפריד בנו ממנו עד ו' שנים. מקום הילד הוא במשפחתו ו"משפחת אב קרויה משפחה"⁹.

7. גם אם יִשְׁבוּ דיינים על כל מקרה שיובא לפניהם שבועות שלמים, קשה להניח שהם יצליחו לקבוע מי אשם. הידרדרות של בית היא תהליך איטי ומייגע, הנוצר מאינסוף רגעים של יחס שבני הזוג נותנים זה לזה. לרוב אי אפשר להביא דוגמה מכריעה למקרה מסוים של יחס רע מצד אחד לרעהו. היחס הוא הצטברות של רגעי חיים רבים. יש נטייה לחפש את שורשי הסכסוך באירועים בולטים כגון מכות וכד'. אך ישנם מקרים ומעשים של השפלה מילולית ואף פחות ממילולית, דברים גרועים וכואבים פי כמה וכמה ממכות פיזיות. אוסיף עוד ואומר שיש מקרים שבהם יכול אדם לסבול מכה אילו היה מקבל אותה לעתים מבן זוגו, אך אינו יכול לסבול את היחס המשפיל שהוא מקבל באופן יום-יומי. המכות בנפשו חזקות ממכות פיזיות, אך אי אפשר להגדיר אותן ואי אפשר להצביע עליהן. לרוב גם יחס גורר יחס, וגם אם רואים יחס שלילי, אי אפשר לדעת מי אשם. כך שפנייה לכוון הזה אינה מעשית.

8. וביתר הרחבה ראה במאמרי "המשפחתיות והשבטיות בישראל", "אורות עציון" גיליון כח.

9. ואכן מהבחינה המציאותית, בתי הדין אינם בוחנים היכן טוב לילד. הם מניחים באופן פשוט שמקומו אצל האם, ומשנים את ברירת המחדל הזאת רק במקרים קיצוניים, ואינני משוכנע שתמיד טוב יותר לילד דווקא אצל האשה. ועוד - אביו מצָוה ללמדו תורה, ועל כן טובתו היא שיהיה בבית אביו וילמד תורה.

מהבחינה העקרונית - מקום הגידול נקבע על פי מקומו המשפחתי. אפשר להביא ראיה לכך מהמעשה המובא בכתובות קב, ב, שאפילו במקום שבו האב מת והאם חיה, מקומו של הבן במשפחת אביו, וכן נהגו עד אותו מעשה המובא שם שבו רצוהו קרוביו כדי לרשתו. אז תיקנו חכמים לשנות את הדין. ועדיין אומר הרשב"א (תשובות המיוחסות לרמב"ן, סי' לח) שבכל מקום שאין חשש רציחה, כגון אפוטרופוס או קרוב שאין ראוי ליורשו, אינו גדול שאין חשש רציחה, מניחים אצל הקרובים ולא אצל האם.

התפישה שלפיה לילד יש רק זכויות ולהורים רק חובות היא אנטי חינוכית, והיא נוגדת את התורה ומושפעת מתרבות המערב שעיקרה זכויות ולא חובות. על פי התורה, לאדם יש זכויות בלדיו. אם לא כן, אולי ראוי היה לטובת הילד להוציאו בכוח מבית של הורים "פרימיטיביים" ולמסור אותו לאימוץ בביתם של אנשים "נאורים ומשכילים" (אגב, זהו ההסבר המוסרי ל"פרשת ילדי תימן האבודים", שעוד לא נתבררה כל צרכה). אדם חי מכוח אביו ולכן לו הוא.

* * *

לסיכום יש לומר, שאמת היא שיש היום בעיה עם סרבני גט. הבעיה לא נולדה בדור הזה ואנו מוצאים שחכמינו התמודדו עמה בכל הדורות. ואולם, בדור הזה מאד אופנתי להתמודד עם הבעיה הזאת ולעשות אותה חזות הכול¹⁰. כך שאלה שמנסים להתמודד עם הבעיה לא שמים לב שתוך כדי כך הם יוצרים הרבה בעיות אחרות, לעתים אף חמורות מהן. לפני שאנו ניגשים לפתור את בעיית סרבני הגט, ראוי שניתן את דעתנו לפתרון כמה בעיות חמורות ממנה, הן מצד עצמן והן מצד היקפן, כגון בעיית הפריצות והניאוף ובעיית ריבוי הגירושין. ההסכם המוצע יזיק מסיבות רבות לרבות משפחות, יעשה עוול גדול להרבה אנשים שאינם סרבנים וכתוצאה מההסכם יקבלו תנאים בלתי הולמים, יטלטל את כל מוסד הנישואין של כל אזרחי המדינה, וכל זה - כדי שאולי הוא יפתור את הבעיה הקשה מאוד של כמה מאות נשים. הבעיה הזאת היא אכן בעיה קשה, אבל בל נקריב ערכים אחרים לשם הערך הזה.

והראיה - שהאב מדיר את בנו בנזיר, ועוד נפק"מ לכך. ועיי גם ערכין ז, א, שם לומדת הגמ' מהפסוק "כאשר ישית עליו בעל האשה", שהעובר הוא ממון האב. אמנם הנפק"מ האמורה שם לא נפסקה להלכה, כי כל עוד לא נולד הוא "ירך אמו", אבל מ"מ משנולד, לאביו הוא.

כמובן, ענין זה בא לידי בטוי גם בחובות. פרנסת הבנים היא ענינו של האב. האם איננה חיבת להניק אלא כחלק מחובותיה לבעלה, ואם התגרשה, פטורה (כתובות נט, ב), הבן אינו שלה והיא אינה מצְנָה על פרנסתו, עד כדי כך שאומרים הרמב"ם והשו"ע שאינה חייבת כלום ורשאית להשליכו על הקהל. ואם היא בכל זאת מיניקה את בנה, הבעל משלם לה שכר. (ועיי שו"ת הרא"ש יז ז, ואפ"י ילדה ללא נישואין אין החיוב עליה אלא על האב). לכן לא מסתבר שתהיה זכאית לגדלו, וכפי שאומרים החלקת מחוקק והבית שמואל שצוטטו לעיל. נכון שבמקרים מיוחדים יש להוציא את הבן מחזקת אביו, אך, כאמור, רק במקרים מיוחדים. בדרך כלל, זכותו של האב לגדלו.

10. הפיתרון לבעיה הכאובה של סרבנות הגט אינו הסכם קדם נישואין אלא מינוי דיינים שאכן יקיימו את פסקיהם, וכפ"ו על הבעל גט במקרים ובדרכים הנהוגים בבית ישראל משכב הימים, דרכים אשר כבר בגמ' אנו לומדים עליהם.

